IA2

Fra Museums-
direktør Lauerland
overrakt fra
forfatteren.

MIDDELALDERSKE BYFUND

FRA BERGEN OG OSLO

AV

SIGURD GRIEG

UTGITT AV
DET NORSKE VIDENSKAPS-AKADEMI
I OSLO

A. C.
2. T. 32

OSLO 1933

A. W. BRØGGERS BOKTRYKKERI A/S

Koren-Wiberg antar at Vinkjelleren efter brandlagene å dømme iallfall er eldre enn 1248. Efter branden i 1476 blev det foretatt forskjellige forandringer i 1480, og likeledes blev kjelleren istandsatt i 1542. Den blev derefter benyttet nogenlunde uforandret inntil Bergens brand i 1702. Efter denne brand blev Vinkjelleren ikke gjenopført[1], man innskrenket sig til å gjenopføre *Kjøbmannsstuen,* i hvis skjenkesal Vinkjellerens gamle merkesten blev anbragt.[2]

BORDTØI AV TINN

TO TINNKANNER FRA BERGENHUS

Vårt middelalderske bordtøi av *sølv* er behandlet av Thor Kielland i Norsk Guldsmedkunst i Middelalderen. Vi kommer derfor ikke til å beskjeftige oss med det her, men tar i stedet for oss drikkekar og annet bordtøi av uedle metaller. Byfundene danner her som ellers vårt utgangspunkt.

I 1831—33 blev det ved planering av paradeplassen på Bergenhus funnet to ganske små tinnkanner sammen med tre gullmynter og to sølvmynter fra årene 1215—1471.[3] Kannene er funnet på det sted hvor man antar at Apostelkirken har stått i middelalderen. Den ene av disse kanner (fig. 76) har en ganske lav fremspringende fot, over den et utvidet bukparti, hvorefter kannen avtar i vidde opover, men igjen utvider sig ved munningen, hvor det er anbragt en liten tut foran og et fremspring bak, hvori lokket har vært festet. Under tuten er anbragt et lite båndornament, lokket mangler nu. I denne kannes bunn er anbragt en påloddet blyplakett, som ved konturene er prydet med en perlerand. Det runde felt er opdelt ved hjelp av et kors, mellem hvis armer det er anbragt menneskehoder, ett i hvert felt. Issen vender mot rannen, mens hakepartiet vender mot korset. Denne kanne minner i formen noget om en engelsk vannkanne av sølv til kirkelig bruk fra 15. århundre.[4]

Den annen kanne er litt større, dens lokk er bevart og prydet med en majuskel på overflaten (fig. 77). Også denne kanne har tut og et fremspring bak til feste for lokket. Kannens nedre del avviker ikke så litet fra den nettop omtalte. Foten er sterkt fremspringende, men avtar derefter i vidde, hvorved det dannes en stett, hvorpå den sterkt bukede kanne hviler. Dennes vidde avtar opefter så det fremkommer en hals,

---

[1] Koren-Wiberg: Bidrag til Bergens Kulturhistorie. Tillegget s. 4—5. [2] Om *Kjøbmannsstuens* historie se Koren-Wiberg: Bergensk Kulturhistorie, s. 151—186. [3] B. 89—90. Nicolaysen: Norske Fornl., s. 429. Urda I, s. 198 og pl. VII, fig. 9—11. [4] Sl. Jackson: An Illustrated History of English Plate. Vol. I, s. 357.

Fig. 76 og 77.
Tinnkanner fra Bergenhus, Bergen.

hvorefter kannen igjen tiltar i vidde mot munningen. Denne kanne er elegantere i formen enn foregående og den har flere sidestykker fra Frankrike og Tyskland i kanner fra 15. og 16. århundre.[1]

Hjemstedet for disse to kanner må søkes i Tyskland, om enn det foreløbig ikke er mulig å lokalisere typen. Der er flere forhold som tyder på at vi her står overfor tyske importvarer. Den første kanne har nemlig en påloddet plakett i bunnen, et trekk som vi straks skal se gjennfinnes ved en hel rekke tyske kanner. Den annen kannes-form viser også først og fremst til Tyskland.

Da vi fra Nord-Tyskland har en hel gruppe kanner av tinn av en noget avvikende form, er det mest sannsynlig å slutte, at de to kanner vi her har for oss er kommet til Bergen fra en av Hansabyene og da ligger det nærmest å gjette på Lübeck. Dette er så meget mer sannsynlig som *tinnkanner* omtales mellem de varer som lybske kjøbmenn i 14. og 15. århundre sendte til Bergen.[2]

Da tinnkanner har vært brukt til vin og øl og de to kanner er funnet på Apostelkirkens tomt, kunde det ligge nær å gjette på at de hadde tilhørt det adelige gilde — Jatmundsgildet i Bergen — som hadde sin skåle ovenpå Apostelkirken.[3] Men til dette bruk må våre to kanner være for små.

Da er det rimeligere å anta dem for kirkelige kar til vann og vin. I middelalderen bruktes det ofte to kanner på alteret, en til vin og en til vann, og disse var oftest små, da de kun var beregnet for prestens behov. Menigheten fikk jo ikke altervin.[4]

---

[1] Victor Gay: Glossaire Archeologique, s. 239. *Burette.* Se Karl Berling: Altes Zinn (Bibliotek für Kunst und Antiquitetensamler, Band 16), s. 61 Ratskanne fra Amberg 1520. A. Schultz: Deutsches Leben im XIV und XV Jahrhundert, s. 117 fig. 158. Se også A. Essenwein: Kulturhistorischer Bilderatlas II, Tafel CXI. Lauffer: Spätmittelalterliche Zinnfunde fig. 23. (Mitteilungen aus dem Museum für Hamburgische Geschichte Nr. 4. Hamburg 1913.)
[2] Den norske Sjøfarts Historie I, Alexander Bugge: Skibsfarten fra de eldste tider til omkring år 1600, s. 167. [3] Sverre Steen: Ferd og Fest, s. 355. [4] Jackson l. c., s. 357.

EN ØSTNORSK GRUPPE BRONSE- OG TINNKANNER FRA MIDDELALDEREN

Fra gården »Mindet« i Oslo er det bevart en bronsekanne, som kom for dagen ved Jernbanens gravninger i 1877.[1] Kannen, som er 23 cm høi og ca. 20,5 cm. vid over buken har nederst en fremspringende fot (fig. 78). Kannen har en stor hank, hvortil lokket er festet, og ved lokkets hengsel er anbragt et par oprettstående »horn«, som hindrer det i å falle ned på siden, når det er åpent. Midt på lokket har det vært påsatt en knopp, som nu er borte, men hvis tilstedeværelse sees av det hull hvori knoppens stift har sittet. Kannen, som er helt uten påloddede plaketter og uten merker, må opfattes som en norsk efterligning av en innført tinnkanne av den nordtyske gruppe. Vi kjenner ganske visst tinnkanner av lignende form fra Nordtyskland, særlig kan nevnes en tinnkanne fra Itzehoe i Museum für Hamburgische Geschichte[2], fra det 15. århundre, men denne kanne er utstyrt med påloddede plaketter og er langt elegantere utført enn kannen fra »Mindet«, som vel også må henføres til 15. århundre.

Vi vet iallfall sikkert, at kannestøpning har vært drevet i Oslo i det 16. århundre og kanskje alt i slutten av det 15. århundre, for i 1517 omtales Eivind Kandegyters datter[3] og i 1522 Ingerd Kannegøtter Datter, begge i Oslo.[4] Kjelesmeder omtales langt tidligere, nemlig i Erik Magnussons retterbot av 1282.[5] I 1480 omtales en Alv kobberslager i Oslo.[6]

Den smukkeste bronsekanne som kjennes fra Øst-Norge kom for dagen i 1745 ved nybrytningsarbeide i Dausjødalen under gården Sander i Maridalen, Vestre Aker[7] (fig. 79). Kannen som er 28,5 cm høi er av samme form som kannen fra »Mindet«, men støpearbeidet er av høiere kvalitet.

Maridalskannen er prydet med tre rundtløpende ranker, en anbragt over buken, en på halsen og en på lokket. Ved den siste er tre ganger anbragt bokstavet *m* (Maria). Hankens bakside er prydet med en opløst ranke og et tinnstøpermerke. Rundt buken løper et ophøiet bånd, hvori det med minuskler er anbragt følgende innskrift: *emblema refectum sepiius aperctum confi.*

---

[1] C. 8442. Avb. Edv. Bull: Kristianias Historie I, s. 356. Se også min opsats Oslo og Rostock i Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1929 s. 129 ff. [2] Otto Lauffer: Spätmittelalterliche Zinnfunde aus Hamburg und einige niederdeutsche Vergleichstücke side 9 fig. 2. (Mitteilungen aus dem Museum für Hamburgische Geschichte Nr. 4. Hamburg 1913). [3] D. N. IX 491. [4] D. N. III 1087. Muligvis samme person. [5] B. E. Bendixen: De tyske Haandverkere paa norsk grund i middelalderen (Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-Filos. Klasse 1911 no. 2), s. 162. [6] Edv Bull: Kristianias Historie I s. 174. [7] C. 180. Nicolaysen: Norske Fornlevninger, s. 735. Avb. Øverlands Norges Historie III, s. 541. Fett: Norges kirker i middelalderen fig. 399.

Midt på lokket er det som vanlig ved kanner av denne type anbragt en cirkelrund forhøining og rundt denne leses: »*tappa i oc drik*«, likeledes med minuskler og av samme art som de der er anvendt ved den latinske innskrift. Da den norske og den latinske innskrift begge er utført med nøiaktig samme slags bokstaver må man ha lov å slutte at kannen fra Sander er et *norsk* arbeide og da rimeligvis et *Oslo-arbeide.* Det støttes også derav, at den er uten plaketter på lokket eller i bunnen.

Efter formen og minusklene må den henføres til det 15. århundre. Det er mulig at denne kanne oprinnelig kan ha tilhørt et gilde (Mariagilde?), hvad den norske innskrift kunde tyde på. En lignende kanne av bronse likeledes med minuskelinnskrift fantes tidligere i Hareid kirke på Møre, men opbevares nu i Bergens Museum.[1] Kannen fra Maridalen synes derimot å være havnet i privat eie og senere skjult i jorden som en skatt. Som vi straks skal se, har vi flere middelalderske tinnkanner, som er skjult i jorden som skatter.

Foruten de ovenfor nevnte kanner må omtales to kanner i Drammens Museum (fig. 80—81), som konservator frk. Anneken Pettersen har vært så elskverdig å gjøre mig opmerksom på. De er funnet ved mudringsarbeider i Drammenselven ved Tangenrennen. Som billedet viser er de i form beslegtet med kannen fra »Mindet«, men de adskiller sig fra denne ved at lokket på den ene er hvelvet i en jevn bue, mens det mangler på den annen. I detaljene er de noget avvikende, men det kan dog neppe være tvilsomt, at de må opfattes som *norske* arbeider. De er nemlig helt uten plaketter i lokk og bunn, hvilket jo er karakteristisk for tyske kanner av denne art.

Mens de ovenfor beskrevne kanner alle må antas å være norske arbeider, er det samme ikke tilfellet med syv andre tinnkanner, som kjennes fra middelalderske skattefund i det sydlige Norge og hvorav de fire er nogenlunde komplette.[2]

I 1851 blev det i en myr på Døble i Valle s. Sør-Audnedal pgd. Vest-Agder[3] funnet to tinnkanner av forskjellig størrelse, men ellers like med hank og lokk av samme hovedtype som de ovenfor beskrevne. Den ene av disse kanner (C. 1705, fig. 82), slutter sig i form og størrelse (høiden er 26 cm) nær til kannen fra Maridalen og til en kanne fra Itzehoe i Museum für Hamburgische Geschichte[4] og to lignende fra Lübeck.[5] Samtlige disse

---

[1] B. 3248 Ab. 1878 s. 335 no. 1. Se også Ab. 1867 s. 110. Nicolaysen: Norske Fornl. s. 509. Sl. en lignende kanne fra Sverige, H. Hildebrand: Sveriges Medeltid I, s. 437, fig. 186. [2] Om tinnkanner og bronsegryter nedlagt som skatter se Vikingetidens Skattefund (Univ. Oldsaksamlings Skr. II) s. 307 og s. 310—11. Sl. Olrik: Drikkehorn og Sølvtøi s. 146. [3] B. 1705—06. Nicolaysen: Norske Fornl. s. 274. Ab. 1880 s. 195. [4] Otto Lauffer: l. c. s. 9, fig. 2. [5] Lauffer: l. c. s. 11, fig. 7 og s. 12, fig. 8.

Fig. 78.

Fig. 79.

Fig. 78. Bronsekanne fra »Mindet«, Gamlebyen, Oslo.
Fig. 79. Bronsekanne fra Dausjødalen under Sander, Maridalen, Vestre Aker, Akershus.

kanner er henført til 15. århundre. På hankens bakside er det likesom på flere tyske kanner anbragt et planteornament (fig. 84). I lokket på denne kanne er anbragt en rund plakett med en fremstilling av korsfestelsen, som går tilbake på forbilleder fra 14. århundre (fig. 83).

Lauffer avbilder også en hel rekke plaketter fra nordtyske tinnkanner med fremstilling av korsfestelsen fra 14.[1] og 15. århundre.[2] På et sigil fra 1347 finner vi også en korsfestelsesfremstilling, som er beslektet med vår.

I bunnen av denne kanne er en fremstilling av Maria med barnet likeledes anbragt på en plakett, som vi straks skal komme til (fig. 89).

Først må vi imidlertid omtale den annen kanne fra Døble (C. 1706, fig. 85 a). Den er av samme hovedform, som de tidligere beskrevne, men adskillig mindre, bare 12,5 cm høi. Hankens bakovervendende bredside er utstyrt med en sterkt utvisket bladranke. Også på denne kanne er det på lokkets innerside påloddet en rund plakett med fremstilling av korsfestelsen (fig. 86). Korsets armer er buet, og over armene er anbragt to stjerner. Fremstillingen, særlig armenes og benenes stilling, minner meget om den vi gjenfinner på to plaketter på kanner fra Colberg (fig. 87) og Lübeck[3] (fig. 88). Plakettene på disse kanner henføres til 14. århundre, mens selve kannene er fra 14. eller fra 15. århundre[4]. Lauffer har funnet et ypperlig hjelpemiddel ved dateringen av disse plaketter i de tyske sigiller, ikke minst de geistlige sigiller, hvor korsfestelsen og fremstillinger av Maria med barnet gjenfinnes. Det viser sig imidlertid, at disse plaketter har vært fremstillet gjennem et lengere tidsrum fra 13. til 15. århundre. Lauffer viser at man ofte på samme kanne ikke finner absolutt samtidige stykker — hvorved en nøiaktig datering vilde bli muliggjort[5]. Tvert imot finnes eldre og yngre plaketter anbragt i tydelig blanding mellem hverandre, f. eks. kan det i bunnen være anbragt plaketter fra det 13. århundre, og i lokket sådanne fra det 15. århundre. Derav må da sluttes at den skikk å anbringe plaketter på kannene går tilbake til 13. århundre. Helt fra denne tid har gamle former holdt sig i bruk i kannestøperverkstedene, men også nye er i tidens løp kommet til. Således må det forklares, at man ennu på arbeider fra slutten av 15. århundre finner plaketter av adskillig større elde[6]. I bunnen på den første tinnkanne fra Döble (C. 1705) finner vi en fremstilling av Maria, som holder barnet i venstre hånd og en blomstrende gren i høire hånd. Fremstillingen minner således mest om den, som gjenfinnes på sigillet fra Hemme i Dithmarsken fra slutten av 13. århundre[7].

---

[1] Lauffer: l. c., fig. 19 og 24. [2] Lauffer: l. c., fig. 22, 27, 30—31. [3] Lauffer: l. c., fig. 24 og 26 (s. 19). [4] Se s. 11, fig. 6—7. [5] Lauffer: l. c., s. 20. [6] Lauffer: l. c., s. 20. [7] Lauffer: l. c. s. 21 fig. 33.

Fig 80.

Fig. 81.

Fig. 85 a.

Fig. 85 b.

Fig. 87.

Fig. 86.

Fig. 80 og 81. To tinnkanner funnet ved mudringsarbeider i Drammenselven, (ved Tangenrennen). Fig. 85 a. Tinnkanne fra Døble, Sør-Audnedal, Vest-Agder (C. 1706). Fig. 85 b. Detalj av hanken til samme kanne. Fig. 86. Plakett fra lokket til kannen fig. 85 a. Fig. 87. Plakett fra tinnkanne funnet ved Colberg. (Efter Lauffer).

I den annen kannes bunn (C. 1706) finner vi Maria sittende på en benk (eller trone) med barnet i høire arm og en blomstergren i venstre hånd (fig. 90). Skjørtet går kun til kneet og benene er anbragt ut til hver side. Fremstillingen minner mest om den vi finner på et sigil fra Hemme i Dithmarsken med omskriften »Sigillum sancte marie in hemme« fra slutten av 13. århundre[1], men der er også likhetspunkter med plaketter fra nordtyske kanner fra Lübeck fra 14. århundre[2].

Fra Tjørve, Lista pgd., Vest-Agder, innkom det i 1903 en tinnkanne av samme hovedform, som de to fra Døble. Den er imidlertid nu meget defekt, men har oprindelig vært ca. 18 cm høi. Nu mangler hanken og lokket og kannen foreligger i to deler[3].

I kannens bund er anbragt en påloddet rund plakett med en fremstilling av Maria med barnet (fig. 91). Barnet holder hun i høire arm og en blomstergren i venstre. En nesten identisk plakett gjenfinner vi på en tinnkanne fra Lübeck fra slutten av 14. eller begynnelsen av 15. århundre (fig. 92). Plaketten er av Lauffer henført til 14. århundre, idet han antar at den dog muligens går tilbake på et forbillede fra 13. århundre[4].

Til samme gruppe som de ovenfor beskrevne tinnkanner må vi henføre en tinnkanne i Stavanger Museum[5], som magister Robert Kloster har vært så venlig å gjøre mig opmerksom på. Kannen er nu defekt, men dens form har vært omtrent som fig. 85 a. Bunnens diameter er 19,5 cm Både i bunn og lokk er det plakett. I bunnen er plaketten prydet med en fremstilling av Maria med barnet (fig. 93) og i lokket med en fremstilling av korsfestelsen, men med mere skjelettaktig Kristusfigur og med stjerner over korset og fyllemotiver på siden[6]. Denne kanne er funnet ved pløining på Nærland på Jæren, Rogaland[7]. Endelig må nevnes en plakett til en tinnkanne som fantes i 1892 på Væting, Moland s. Fyresdal pgd. i Telemark. Som fig. 94 viser er den prydet med en fremstilling av Maria med barnet sittende på en benk med barnet i venstre og grenen i høire hånd omtrent som på fig. 89 ovenfor fra Døble. Plaketten som nu er defekt, er 3,7 cm i tverrmål og billedfremstillingen er meget opløst[8].

Endelig har vi fra Kongens gate i Trondheim bevart to tinnkanner, hvorav den enes lokk er utstyrt med plakett. Den siste er prydet med en korsfestelsesfremstilling[9]. De hører til samme gruppe som de ovenfor omtalte. To kanner av denne type foreligger også i et skattefund fra Assens i Danmark, hvor de er funnet sammen med en kanne av den slanke type

---

[1] Otto Lauffer: Spätmittelalterliche Zinnfunde aus Hamburg, s. 21 fig. 23. [2] l. c. fig. 25 og 29. [3] C. 20410. Ab. 1904, s. 247 no. 65. [4] Lauffer: l. c. s. 19 fig. 25. [5] St. 198. [6] Detaljoplysningene er meddelt av magister Kloster. [7] Robert Kloster: De Kulturhistoriske Samlingers Tilvekst i perioden 1917—30, (Stavanger Museums Årshefte 1928—30) VI, s. 4. [8] C. 16956. Ab. 1892 s. 78 no. 106. [9] T. 3701. Ab. 1887 s. 100.

Fig. 82.

Fig. 84.

Fig. 83.

Fig. 88.

Fig. 89.

Fig. 82. Tinnkanne fra Døble, Sør-Audnedal, Vest-Agder (C. 1705). Fig. 83. Plakett fra lokket til kannen fig. 82. Fig. 84. Baksiden av hanken til kannen fig. 82. Fig. 88. Plakett fra tinnkanne funnet i Lübeck. Fig. 89. Plakett fra bunnen av kannen fig. 82.

vi straks skal omtale. Den siste kanne har en plakett i bunnen med fremstilling av korsfestelsen[1]. Lignende bredbukete tinnkanner kjennes fra Sverige[2] og enkelte av disse har plaketter[3].

I 1880 fantes det i en myr på Hasle på Nesodden i Akershus to tinnkanner, som utvilsomt må opfattes som skjult i myren under urolige tider — altså et skattefund[4] (fig. 95). De to kanner er i motsetning til de tidligere omtalte av en *slank form* som det kjennes sidestykker til i to kanner fra Nord-Tyskland, den ene fra Itzehoe[5] (fig. 96) og den annen fra Hamburg[6], og enn videre den ene kanne fra Assensfundet[7]. Kannene fra Hasle adskiller sig imidlertid fra de nordtyske paralleller derved at de mangler knopp på lokket.

Den best bevarte kanne (C. 10065, fig. 95) er av form omtrent som Lauffer l. c., fig. 1. Yttersiden er prydet med rundtløpende horisontale linjer og lokket med koncentriske cirkler, mens hornene har form som kongler. Hankens utadvendende bredside er prydet med et plantemotiv, som øverst avsluttes i en maske. Lokket er på innersiden utstyrt med en rund plakett, som er dekorert med en rosett (fig. 97). I bunnen er det påloddet en liten plakett, smykket med en løvefigur med uleselig omskrift (fig. 98). Den annen kanne (C. 10066) er av samme form som foregående, men mere defekt. Hanken er prydet med et rankemotiv, og inni ranken er anbragt roser (fig. 99). I bunnen har det vært påloddet en rund plakett med fremstilling av et manns-hode sett en face (fig. 100). Til tross for at disse kanner ikke er utstyrt med plaketter med religiøse motiver kan det neppe være tvilsomt, at de må henføres til samme nordtyske gruppe fra 15. århundre, som de øvrige her behandlede tinnkanner fra Norge[8].

Av en noget annen form og antagelig litt yngre er en tinnkanne fra Lademofjæren i Trondheim, som er beskrevet av Fredrik B. Wallem. Denne kannes hank er prydet med et rankemotiv på smalsidene[9]. Lignende hanker gjenfinnes på tyske kanner fra begynnelsen av det 16. århundre[10]. Antagelig må kannen fra Lademofjæren derfor også opfattes som et importstykke.

De religiøse symboler, som flere av de her beskrevne kanner er smykket med, kan muligens tyde på at de har vært anvendt i gildene, som jo ofte var viet nettop til Kristus og Jomfru Maria, men de har sikkert også vært i verdslig bruk.

---

[1] Jørgen Olrik: Et Fund af Tinnkanner i Assens. Fra Arkiv og Museum II, Kjøbenhavn 1903—05, s. 404. [2] Statens Hist. Museum, Stockholm. [3] Hildebrand: Sveriges Medeltid I, s. 500 fig. 221—222. [4] C. 10065—66. Ab. 1880 s. 194 no. 101. [5] Lauffer: l. c. s. 8 fig. 1. [6] Lauffer: l. c. s. 10 fig. 3. [7] Olrik: l. c. s 404. [8] Av samme hovedform er to tinnkanner fra Stockholm, som vel må opfattes som tyske importstykker (Statens Hist. Mus. Inv. no. 6269 og Inv. no. 11056). [9] Fredrik B. Wallem: Tintøi i Trøndelagen, Trønderske Studier, Trondheim 1920, s. 7 og s. 13, T. 11943. Det kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 1919 no. 2 s. 41 fig. 19. [10] Karl Berling: Altes Zinn s. 56 fig. 37.

Fig. 90.

Fig. 91.

Fig. 95.

Fig. 92.

Fig. 93.

Fig. 94.

Fig. 90. Plakett fra bunnen av kannen fig. 85 a. Fig. 91. Plakett fra bunnen av tinnkanne fra Tjørve, Vanse, Lista, Vest-Agder. Fig. 92. Plakett fra kanne fra Lübeck (Efter Lauffer). Fig. 93. Plakett fra tinnkanne fra Nærland, Rogaland. (Efter Kloster). Fig. 94. Plakett til tinnkanne fra Væting, Moland. Fyresdal, Telemark. Fig. 95. Tinnkanne fra Hasle, Nesodden, Akershus.

Av de kanner fra det sydlige Norge vi her har omtalt, kan det utskilles to grupper. Den ene består av de to bronsekanner, som antagelig er av hjemlig arbeide fra »Mindet« i Oslo og Sander i Maridalen og de to tinnkanner fra Drammen. Den annen består av kannene med plaketter fra Døble, Tjørve, Hasle, Væting og Nærland. Disse seks kanner fra Norge er i form og dekorasjon nesten identiske med den gruppe nordtyske kanner direktør Lauffer i Hamburg har sammenstillet[1]. Gruppen består av 10 kanner som er fra følgende lokaliteter: Verden (fig. 101) Bremen, Itzehoe (to eksemplarer), (fig. 96) Lübeck (tre eksemplarer), og enn videre er en kanne funnet i Oder ved Stettin og en i Persante ved Colberg. Endelig skriver en av kannene sig fra Barfotbrødreklostret i Göttingen. Det er den eneste av disse kanner som er funnet i det indre av Tyskland, alle de øvrige er funnet i nærheten av de nordtyske havnebyer, og man kan da her med full rett tale om en nord-tysk gruppe.

Vi vet også at det var kannestøpere i virksomhet i Rostock så tidlig som 1299[2], og at de eldste laugsartikler for kannestøpere i denne by skriver sig fra 1482[3], enn videre at man i Bremen kjenner kannestøpere så tidlig som 1343[4]. I årene 1314 og 1344 omtales de første kannestøpere i Rostock og Wismar[5]. Alt i 1376 enedes kannestøperne i de vendiske Hansabyene om felles regler for tinnprøve og merkning, og senere blev det byenes råd, som gav regler for laugenes virksomhet, men som også beskyttet deres rettigheter. I tidens løp, sier Berling, dannedes det en art forbund av hanseatiske kannestøpere, hvortil hørte alle kannestøpere i de femten byene mellem Stettin og Bremen[6]. Dette forbund skulde hvert syvende år holde møte i Lübeck. I 1573, da det blev vedtatt bestemmelser om svendenes forhold til mestrene, var følgende byer representert: Lübeck, Hamburg, Rostock, Lüneburg, Wismar, Stralsund, Greifswald, Anklam, Stettin, Bremen, Stade, Itzehoe, Kiel, Brandenburg og Schwerin[7].

Særlig kom *Lübeck* til å få betydning for kannestøperiets utvikling. De første kannestøpere i denne by omtales allerede i 1334, og alt i 15. århundre har dette erhverv hatt sin egen håndverksordning (»Rolle«) i Lübeck[8].

Når laugsartikler og håndverksbestemmelser omfattet så mange byer, som vi har sett, måtte det lett føre til ensartet produksjon og det viser sig også på de tinnkanner vi her har for oss, idet det ikke er stor variasjon hverken i form eller utsmykning.

---

[1] Lauffer: l. c. s. 8 ff. [2] Wilhelm Stieda: Das Amt der Zinngiesser in Rostock. (Jahrbuch des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde LIII, 1888) s. 131. [3] l. c. s. 135. [4] Karl Berling: Altes Zinn s. 193. [5] Geschichte der Metalkunst I. H. Lüer: Kunstgeschichte der unedlen Metalle s. 612. [6] Berling: l. c. s. 189. [7] Karl Berling: l. c. s. 190. [8] Berling: l. c. s. 190.

Fig. 96.

Fig. 99.

Fig. 101.

Fig. 98.

Fig. 97.

Fig. 100.

Fig. 96. Tinnkanne fra Itzehoe(?) (Efter Lauffer).
Fig. 97. Plakett fra lokket av kannen fig. 95. Fig. 98. Plakett fra bunnen av kannen fig. 95. Fig. 99. Detalj av kannen C. 10666. Fig. 100. Plakett fra bunnen av kannen C. 10066. Fig. 101. Tinnkanne fra Verden. (Efter Lauffer).

Hvorfra er nu våre norske tinnkanner kommet, at de er nordtyske er allerede vist, og da de er tallrikere i Øst-Norge enn i Danmark er de sannsynligvis kommet hit ved *direkte handelsforbindelse*. Som eksporthavn kan det i virkeligheten kun være tale om Lübeck eller Rostock. Når vi da vet at Rostockerne fra 1440-årene var herrer i Oslo, så kan det neppe være tvilsomt at størsteparten av våre tinnkanner er kommet fra Rostock.

Edv. Bull har pekt på Rostocks uavhengige stilling innenfor Hansaforbundet efter 1430[1], og han har også fremhevet at Rostockerne i Oslo stod direkte under rådet i Rostock. Til tross for at Oslos borgere søkte å hindre det fikk Rostockerne sine privilegier i Oslo bekreftet og utvidet flere ganger i løpet av det 15. århundre[2].

Hvad Lübeck var for Bergen var Rostock for Oslo, og alle forhold tatt i betraktning er det mest sannsynlig at de her beskrevne tinnkanner er kommet til Norge via Rostock.

* * *

Tinnkanner og bronsekanner gjengis ofte på middelalderske billeder, særlig ved bordscener. Vi skal her bare nevne nogen få eksempler.

På antemensalet fra Årdal i Sogn finner vi en kanne anvendt som blomsterglass i scenen der fremstiller Maria bebudelse. Det er en slank kanne med fot[3].

På et billede av et drikkelag fra 1400-årene i den islandske tegnebok som er utgitt av Fett, finner vi på bordet en kanne av form omtrent som dem vi har omtalt fra Døble og andre steder[4].

På Olaus Magnus fremstilling av nordisk bordtilbehør finner vi gjengitt kanner og bronsegryter av middelalderske former[5]. På et kalkmaleri fra Bellinge kirke i Nordfyn, som Olrik hår publisert, ser vi kanner av lignende form stående på bordet. Billedet fremstiller nadverden[6]. Disse eksempler kan lett forøkes med samtidige billeder, også fra Tyskland og Frankrike[7].

Det gjelder dog om de fleste av disse billeder at de fremstiller kanner av noget eldre type enn de kanner som kjennes fra Norge.

Wallem har fremhevet, at det før korstogenes tid neppe har vært synderlig almindelig å anvende *tinn* til verdslig bruk, men at det er sannsynlig

---

[1] Bull: Kristianias Historie I, s. 306. [2] l. c. s. 311—314. [3] Fett: Norges Malerkunst i Middelalderen, s. 160, sl. Kielland: l. c. s. 177, fig. 1. [4] Fett: l. c. s. 185. Kielland l. c. s. 201. [5] Troels Lund: Dagligt Liv i Norden V, s. 170. [6] Olrik: Drikkehorn og Sølvtøi, fig. 3. [7] Alwin Schultz: Deutsches Leben im XIV und XV Jahrhundert, Tafel IX. Schultz: l. c., fig. 184, sl. fig. 195. Fett: l. c. s. 191. Fett: l. c. s. 192. Sl. Viollet Le Duc. II, s. 8 ff.

at enkelte kirkelige kar, særlig vinkanner og vannkanner, blev støpt av tinn allerede i tidlig middelalder. I det 13. århundre kom det et betydelig opsving i tilvirkning av tinnkar og tinntøiet vant innpass i de rikere husholdninger, hos adel og geistlighet og de mere velhavende borgere. Ved midten av det 14. århundre nevnes tinntøi i en fransk bondes hjem[1].

Wallem anser det ikke for sannsynlig at det blev laget tinntøi her i Norge i høimiddelalderen, da kannestøpere ikke nevnes i de norske bylover og håndverksforordningen fra 13. århundre. Tinntøiet kom ikke i almindelig bruk hos de nordiske folk før langt inn i det 14. århundre[2].

Går vi igjennem *Diplomatarium Norvegicum* bind I—XVI for tidsrummet 1300—1557 og supplerer dette materiale med et testamente fra ca. 1500, som er offentliggjort i St. Hallvard for 1928, vil vi finne omtalt ca. 100 *tinn-* og *bronsekanner* som fordeler sig således:

1300—1349	10	derav av tinn	10
1350—1399	19	—»—	0
1400—1449	13	—»—	4
1450—1500	21	—»—	11
1500—1550	36	—»—	24
+ 1 fra 1557	1	—»—	0
	100		

Efter oplysningene i diplomene er det ofte umulig å si hvor mange av disse kanner som er av tinn, men sannsynligheten taler for at det har vært de fleste. Som tallene viser finner vi en stigende anvendelse av kanner i siste halvdel av femtende og begynnelsen av 16. århundre, selv om mange tilfeldigheter spiller inn, bl. a. er det jo bare en mindre del av tidens testamenter og diplomer, som er bevart. De eldste *tinnsaker* som omtales i Norden er visstnok »en pottus stanneus pro vino«, som i 1312 omtales mellem Ribe kirkes eiendeler og i 1369 borttestamenterer en dekan i Lund et drikkehorn »cum flascone stanneo«[3].

Her i Norge omtales *tinnkanner* første gang i en fortegnelse over kongens fatebur i Oslo fra 1340[4], hvor det nevnes 10 stykker.

Hvor høit kobber- og tinnkanner vurdertes av samtiden, kan vi se av Oslokanniken Olav Eyvindssons testamente av 25. mars 1413, hvor han gir biskoppen i Oslo sin største kobberkanne[5]. Eksemplet er langt fra enestående. Av kanniken Peder Thoresens testamente fra Oslo fra slutningen

---

[1] Wallem: l. c. s. 8. [2] Wallem: l. c. s. 8. [3] C. Nyrop: Danmarks Glasindustri indtil 1750 (Dansk) Historisk Tidsskrift 5 Rekke I, s. 457. [4] D. N. V. 146. Wallem: l. c. s. 8. [5] Edv. Bull: Kristianias Historie I, s. 287. D. N. II, 367.

av det femtende århundre ser vi at hr. Jon prost (ved Mariakirken 1445—1514) får en kobberkanne um V mark og at prestene hr. Thorer og hr. Engelbrekt får hver sin tinnkanne, mens fru abbedissen får en kobberkanne som veier 8 mark[1]. Biskop Alf (Thorgardsøn) av Stavanger gir i sitt testamente av 27. oktober 1478 en kobberkanne til Gillesalteret og en annen kobberkanne til Vår Frue alter[2]. Når kanner testamenteres til kirkenes altere, må man jo kunne gå ut fra at samtiden har ansett dem for verdifulle. I korsbroren Sveinung Rolfssøns testamente av 15. juni 1461 omtales en kobberkanne, hvori det ligger tre kanner, som han gir til kommunebordet ved Mariakirken i Oslo[3].

I den eldste tid, 14. og 15. århundre, fantes tinntøiet for det meste hos fornemme folk, men senere, i det 16. århundre og videre, forekom det også i bruk hos bønderne. Vi ser fra denne tid, at fogden av og til gjør utlegg i tinnkanner[4]. Wallem har sikkert rett når han sammenligner tinntøiets stilling i hjemmet i 15. århundre med sølvtøiet i moderne tid[5].

Vi ser således at erkebiskop Aslak Bolt i 1429 hadde »VIII kopar kannar ij stora oc sex sma, jtem XII tinn kannor stora ok sma ok ij half kannor, jtem VII tinn staup lang[6]«. Hos Gudmund Arason, en islandsk storbonde, hvis innbo blev beslaglagt av kongen, fantes det XII storkonnur og XI halfkonnur på hans gård Reykjaholar og XII storkonnur og niju halfkonnur paa hans gård Saurbær[7]. På Bergenhus var det i 1516, 1/2 punds tinnkanne, 4 nye hele tinnkanner, 4 halvkanner og 7 tinter[8], mens det på Båhus bare var 2 kanner av tinn i 1523[9]. På Tautra kloster var det i 1532 fem »thenn kanner« og fem »halffue tenkanner«[10]. På Stenvikholm var det i 1537 — 12 gamle tinnkanner[11]. Michel Olsson på Tromsøen blev i 1537 plyndret for en hel del saker, deriblandt tre gilde tinnkanner og to halvkanner[12]. Hos fattigere folk var det ennu i det 16. århundre litet tinntøi. I Eid prestegård på Ytterøen var det så sent som 1557 bare en tinnkanne[13].

I et arveopgjør fra Bø i Sandeherad av 31. mars 1456 omtales »ein thinkanne then thid hon war fwl med øøl tha oorkade ickæ eith quinfolk meer bæra, jtem ein tinkanne som wog til eith pwnd.«[14] Vi ser herav at tinnkanner, som var i bondefamiliers eie, kunde være meget *store*.

Vi har nevnt at bønderne leilighetsvis kunde ha en eller flere tinnkanner i det 16. århundre. I et register over de bøter som bønderne i Nes,

---

[1] Se St. Hallvard 1928, s. 165. [2] D. N. IV 987. Sl. Biskop Eilif Jonssons av Stavangers testamente av 1508, hvori en kobberkanne gis til St. Anna alteret, D. N. VI 649. [3] D. N. V 835. [4] Wallem: l. c. s. 13. [5] Fredrik B. Wallem: Trøndersk Tinn, s. 9. [6] D. N. V 586. Wallem: s. 9. [7] Wallem: l. c. s. 11. [8] Wallem: l. c. s. 12. [9] l. c. s. 12. [10] D. N. XI 582. Wallem: s. 15. [11] l. c. s. 15. [12] D. N. XIII 639. [13] D. N. XII 665. [14] D. N. IX 325.

Odalen og Eidsvold måtte betale i 1499, fordi de hadde slått Knud Alfsøns foged Lasse Skjold ihjel, omtales flere tinnkanner og kobberkanner[1].

I Danmark synes tinnsaker å ha vært ennu mer almindelig enn hos oss. I en kjøbenhavnsk borgers bo fra 1524 omtales i alt 13 kanner og potter og 24 kanner[2]. Så mange tinnkanner finner vi i Norge kun hos de mere fornemme[3].

TINNFAT

Tinnfat er ikke videre talrikt representert i byfundene fra Bergen og Oslo. Fra Tyskebryggen i Bergen foreligger et stort tinnfat med hvelvet bunn og flat rand, som er 36 cm i tverrmål (fig. 102). Fatet, som er utstyrt med stuemerke (ᚴx), er funnet under brandlinjen av 1476[4]. Dette stemmer forsåvidt godt med at det er i løpet av det 15. århundre, at tinnsaker kommer i almindelig bruk her hjemme. Fra Ladegården i Gamlebyen i Oslo[5] kjennes det et tinnfat som er 35,5 cm i tverrmål, men av en noget annen form enn det fra Tyskebryggen (fig. 103). Fatet er skadet ved ild og et stykke av randen er smeltet bort. Det er derfor sannsynlig, at det ikke er yngre enn bybranden av 1624. Om den opbulede bunn løper en innrisset linje og en annen løper også langs kanten nesten helt ute ved ytre rand.

Tinndisker omtales alt i et diplom fra Tolga i Ryfylke fra 1366[6], mens *tinnfat* første gang nevnes i Aslak Bolts løsørefortegnelse av 1429[7]. Imidlertid gjelder det om tinnfat som om kanner at de først blir almindelige i det 15. århundre.

Ifølge Troels Lund blev *tallerkener* først almindelig hos de høiere stender i løpet av det 16. århundre.

Til å begynne med benyttet man ikke engang tallerkenene til å spise på, men kun som andre småfater, hvorav enhver kunde ta. Vi finner derfor et misforhold mellem antallet av tallerkener og antallet av fater. Ofte er det ikke engang dobbelt så mange tallerkener som fater[8]. »Ved Fredrik den Andens Kroning for eks., da Kongen paa Grund av Gæsternes Antal

---

[1] D. N. XIII 162, se 134, 139, s. 140. [2] Olrik: Gammelt Tinntøi. Tidskr. for Industri 1906, s. 58. [3] Sl. Olrik: Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 år siden. Kjøbh. 1903—04, s. 53 ff. Jeg anfører her en liste over *kanner*, som er omtalt i norske diplomer, men ikke i teksten ovenfor: D. N. IV 359—1352. D. N. IV 457—1366. D. N. IV 475—1368. D. N. VII 304—1379. D. N. XIII 71—1411. D. N. II 627—1413. D. N. X 133—1420. D. N. X 146—1428. D. N. XIV 154—1484. D. N. II 939—1487. D. N. II 940—1488. D. N. XII 260—1492. D. N. XIII 164—1500. D. N. VIII 500—1521. D. N. VI 706—1529. D. N. IV 1092—1520. D. N. XI 583—1531. D. N. IX 712—1532. [4] B. 6251 a. Bergens Museums Aarbok 1909 no. 14, s. 37, no. 74. [5] C. 23745. Ikke publisert. [6] Grøn: Om Kostholdet i Norge indtil Aar 1500, s. 191. [7] D. N. V 586. [8] Troels Lund: Dagligt Liv i Norden 4. udgave V, s. 171.

Fig. 102. Tinnfat fra Tyskebryggen, Bergen.

maatte laane Tallerkener og Fade i København og alle Nabobyene laantes der ialt 390 Fade, men hertil kun 590 Tallerkener«[1].

Erkebiskop Aslak Bolt hadde ved sin ankomst til Trondheim ifølge løsørefortegnelsen av 22. februar 1429 i alt 114 tinnfat, men ikke en eneste tallerken av tinn[2]. Tre dusin av disse var *engelske*, hvorved ifølge Wallem enten må forståes engelsk vare eller tinn av fineste kvalitet stemplet med englemerket[3]. Hos den tidligere omtalte storbonde Gudmund Arason på Island fantes det på Reykjaholar i 1446 i alt 32 små og store tinnfat, men ingen tallerkener[4].

I 1453 omtales en del tinntøi tilhørende erkestolen i Trondheim, som ved erkebiskop Henrik Kalteisens resignasjon blev overgitt tre trondheimske kanniker. Blandt dette nevnes 10 store tinnfat og 12 mindre fat, men ingen

---

[1] Troels Lund: l. c. s. 171 [2] D. N. V 586. Wallem: l. c. 9. [3] l. c. s. 9, se også Olrik: l. c. s. 61. [4] Wallem: l. c. s. 11.

Fig. 103. Tinnfat fra Oslo Ladegård, Oslo.

tallerkener[1]. I en fortegnelse av 31. mars 1456 over løsøret på Bø i Sandeherad omtales tinnfat og andre fat, men vi hører intet om tallerkener[2]. Første gang tallerkener nevnes er på Akershus i 1488, der var det ti små tinnfat og 15 stykker salseer (sauceskåler) og tallerkener[3], som opbevartes i fateburet. Vinteren 1516—17 anskaffedes det til *Bergenhus* 5 tinnkanner, 4 halvkanner og 15 tinnfat små og store[4] og i 1529 fantes det på slottet 1 dusin tinnfat, 1/2 dusin tinntallerkener, mens det var 40 tallerkener av tre[5]. Tinntallerkener var ennu ikke blitt almindelig. På *Båhus* var det i 1523 bare 6 tinnfat, mens det var 10 røde fat og 10 tallerkener, de siste er alle av tre. I Orm Erichsens bo, som i 1521 tilfalt kongen, da Orm blev hengt, omtales bare 10 tinnfat og 3 tinntallerkener, mens det øvrige utstyr av fater og tallerkener var av tre[6].

---

[1] Wallem: l. c. s. 9. [2] D. N. IX 325. [3] D. N. II 940. [4] Osebergfundet II s. 170
[5] Wallem: l. c. s. 12. D. N. VI 706. [6] Wallem: s. 17.

Det som her er nevnt er tilstrekkelig til å vise at *tinnfatene* i slutningen av 15, og begynnelsen av 16. århundre var mer almindelige enn *tallerkener* av tinn. Ennu i 1537 var det på Stenvikholm 11 tinnfat og bare 11 tinntallerkener[1] og hos Michel Olssøn på Tromsøen omtales samme år bare 6 tinnfat[2], men ingen tallerkener.

Selv på Kongsgården i Trondheim (den gamle Erkebispegård) var det så sent som i 1596 bare 19 tinnfat små og store, derav 9 ubrukelige og til disse kun 20 tinntallerkener[3]. Litt rikeligere utstyr av tinntallerkener må derimot fru Inger Ottesdatter på Østråt ha hatt siden erkebiskop Olavs folk i 1532 kunne ta fra hende et halvt dusin engelske tinnfat, som var skjult i karudsedammen, og to dusin tallerkener, om det ikke var flere[4].

TINNTALLERKENER

De tinntallerkener som foreligger i våre byfund er alle fra Bergen. Den eldste er en tallerken fra Tyskebryggen i Bergen, som har hvelvet bunn og bred, flat rand. Denne er funnet under brandlinjen av 1476[5] (fig. 104). Denne tallerken er på randen stemplet med en kronet ↑, hvormed antagelig menes Krontinn, middelkvaliteten av tinn.

Yngre enn denne er en del tinntallerkener fra Kjøbmannsstuens tomt[6], (fig. 105) fra Leppens tomt[7] og fra Fangegårdens tomt i Kong Oscars gate[8]. Den ene av tallerkenene fra Kjøbmannsstuen er forholdsvis liten, bare 14 cm i tverrmål. Den er utstyrt med hvelvet bunn og flat rand, som er stemplet, med en kronet, rose og Det tyske Kontors våben innsatt med samme stempel som også kjennes brukt som segl. Ifølge meddelelse fra bibliotekar A. M. Wiesener kjennes dette segl brukt av Kontorets sekretær på dokumenter fra 1600-årene[9]. Denne tallerken er derved tidfestet til 1600-årene. Det ligger da nær å henføre tre andre tinntallerkener fra Kjøbmannsstuens tomt, som også har rosestempel til nogenlunde samme tid

Den ene av disse har flat bunn og bred flat rand på hvilken det er anbragt tre ganske små stempler, som er sterkt utvisket, men som må antas å være roser. Under runningen er innrisset et bumerke og bokstavet A.[10]

De to andre er av samme hovedform, som den nettop omtalte, med flat bunn og bred flat rand. På randen er de merket med tre roser og under randen med et og samme bumerke. Bunnen er på undersiden prydet med koncentriske cirkler.[11]

---

[1] Wallem: l. c. s. 15. [2] D. N. XIII 639. [3] Wallem: l. c. s. 15. [4] Wallem: l. c. s. 14. D. N. IX 713 (s. 742). Sl. D. N. XII 593. Se forøvrig Wallems utførlige fremstilling l. c. s. 8—16. [5] B. 6251 b. Bergens Museums Aarbok 1909 no. 14, s. 37, no. 74, se Olrik l. c. s. 6. [6] B. 6582 c—e. Bergens Museums Aarbok 1912 no. 8, s. 39. [7] B. 7096 c. Oldtiden IX s. 59. [8] B. 6792. Oldtiden VII s. 242. B. 6821 a. Oldtiden VII s. 257. [9] B. 6582 c. [10] B. 6582 d. Bergens Mus. Aarbok 1912 no. 8 s. 39. [11] B. 6582 e. Bergens Mus. Aarbok 1912 no. 8 s. 39.

Fig. 104.

Fig. 105.

Fig. 104. Tinntallerken fra Tyskebryggen, Bergen.
Fig. 105. Tinntallerken fra Kjøbmannstuens tomt, Tyskebryggen, Bergen.

To lignende tallerkener av tinn, som under randen er stemplet med rosemerket og et ovalt stempel og som begge er forsynt med initialene P V B, er funnet på Fangegårdens tomt i Kong Oscars gate i Bergen.[1] Vi kan her minne om at rosestemplet ifølge Olrik var meget almindelig. I Liège var det middelkvaliteten som stempledes med en kronet rose og i Nürnberg det fineste tinntøi. I England var det gode tinnsaker som stemples med en kronet rose.[2] Da våre rosestempler er uten krone betegner de snarest middelkvaliteten, uten at det kan sies om disse tallerkener er innførte eller hjemlige arbeider. Snarest er det vel bergenske arbeider, da vi kjenner bergenske kannestøpere fra denne tid.[3]

Fra Leppens tomt på Tyskebryggen kjennes en liten tinntallerken som av Shetelig er henført til en tidlig del av 17. århundre. Den er stemplet med en stor kronet T.[4] Hermed må antagelig menes Krontinn. Ifølge de dansk-norske kannestøperes laugsartikler av 1685, utstedt under Christian V's regjering, var *Krontinn* middelkvaliteten, mens *engelsk tinn* var det fineste og det simpleste tinn kaldtes *Manggods.*[5]

Endelig har vi en tinntallerken helt uten stempler, men av 1700-årenes form fra Fangegårdens tomt i Kong Oscars gate.[6]

[1] B. 6792. Oldtiden VII s. 242. [2] Olrik: Gammelt Tintøj s. 61. [3] Se Johan Bøgh: Bergenske Kandestøbere og deres Mærker. (Vestlandske Kunstindustrimuseums Aarbog 1905) S. 52—53. [4] B. 7096 e. Oldtiden IX s. 59. [5] Johan Bøgh: l. c. s. 42 og 44. [6] B. 6821. Oldtiden VIII s. 257.

Vi har tidligere sett at tallerkener første gang omtales i et inventar fra Akershus fra 1488. Senere blir de stadig mere almindelig eftersom tiden går, inntil de i det 17. århundre blir borgernes sedvanlige hverdagsutstyr. Disse forhold er så grundig utredet av Wallem[1], at vi her ikke behøver å beskjeftige oss med dem.[2]

BORDDISKER AV TINN

Ifølge Troels-Lund var det efter gammel skikk en inderlig forbindelse mellem brød og tallerken. Før tallerkener kom i bruk hadde enhver hatt foran sig på bordet en liten brikke for ikke å tilsmusse bordet alt for meget eller skjære i det. Denne brikke kunde dels være av tre, men var meget ofte av brød.[3] På fransk kaltes disse runde brøddiske *pain tranchoir*, i Danmark kaldtes de *brøddisker*. Efter måltidet blev de enten gitt til de fattige eller spist som dessert, idet man dryppet fruktsaft eller honning på dem.[4]

Ifølge Grøn kjentes det i Norge i middelalderen borddisker av tre under navnet *disker*[5], hvormed visstnok først og fremst menes en trebrikke til å spise på og ikke en fordypet tallerken. Tredisk og tretallerken er ikke helt identisk, hvad Grøn synes å mene.[6]

Ifølge samme forfatter gjenfinnes *borddisker* i norsk folkesprogs *borsk* og ordet treffes også i en fornaldersaga. I et inventar fra 1530 fra Stedje i Sogn tales det om fem borddisker.[7] En del løsøre er nevnt i et brev fra Tolga i Ryfylke av 2. juni 1366, hvori seks menn skifter løsøret mellem Gunnar Amundssøn og hans søster Holmfrid Amundsdatter, da denne holdt bryllup med Ingemund. I brevet omtales *tindiskum* ok *salsarum*, som verdsettes til mark forngilda.[9] Så tidlig har *borddisker av tinn* vært i bruk i Norge, og vender vi oss så til byfundene møter vi dem også der.

Fra Tyskebryggen i Bergen foreligger en *åttekantet flat tinnbrikke* med fortykket kant, 14,3 cm i tverrmål. Den er merket *ihs* i gotiske minuskler (fig. 106). Denne brikke eller tinndisk er funnet under brandlinjen av 1476 og må altså henføres til det 15. århundre, hvad minusklene også tyder på. På brikkens bakside er anbragt flere stuemerker.[10]

Ved utgravningen av Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter sommeren 1909 fantes *to åttekantede tinnbrikker*[11] av form som den nettop omtalte ca. 14,5 cm i tverrmål. Begge er ganske flate med fortykket

---

[1] Wallem: l. c. s. 10—24. [2] Tinntallerkener er for øvrig omtalt følgende steder: D. N. II 940—1488. D. N. VI 706—1529. D. N. IV 1112—1537. D. N. XII 593—1539. D. N. IX 713—1532. [3] Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden 4. Udgave V s. 167. [4] Troels-Lund: l. c. s. 167—68. [5] Fr. Grøn: Om Kostholdet i Norge, s. 189. [6] Grøn: l. c. s. 189. [7] Grøn: l. c. s. 190 D. N. III 1123. [8] Se ovenfor s. 279. [9] Grøn: l. c. s. 191. D. N. IV 457. [10] B. 6251. Bergens Mus. Aarbok 1909 no. 14 s. 37 no. 74 d. [11] B. 6381 a—b. Bergens Mus. Aarbok 1910 no. 11 s. 40 no. 61.

kant. Under bunnen på den ene av brikkene er samme stuemerke ᚴ innskåret to ganger.[1] På den annen finnes to stuemerker av forskjellig form.[2] Da det første stuemerke gjennfinnes på begge brikker er det sannsynlig, at de to tinndisker har tilhørt samme eier eller samme stue. All sannsynlighet taler for, at de like som den først omtalte, skriver sig fra 15. århundre, selv om de ikke er funnet i daterte lag, men det er jo unektelig mulig at de kan være yngre. Typen går i alle tilfelle tilbake til 15. århundre.

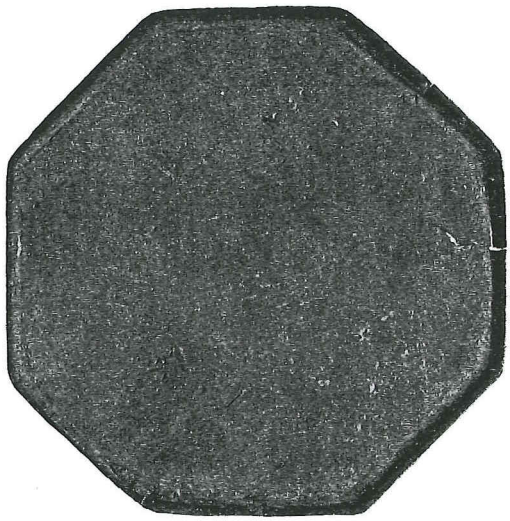

Fig. 106. Tinnbrikke (borddisk) fra Tyskebryggen, Bergen.

Det er ennvidere bevart en gruppe helt *runde tinnbrikker*, som alle er funnet på Tyskebryggen i Bergen, men på forskjellige steder. Brikkene er alle helt flate med fortykket kant. En av disse brikker, om hvilken det bare vites at den er funnet på Tyskebryggen[3], er 17,3 cm i tverrmål og utstyrt med et to ganger innrisset stuemerke som ligner en W. Den er funnet under brandlinjen av 1476, og derved er det fastslått at også denne type går tilbake til det 15. århundre. Ved Tyskebryggens nybyggning i 1906 fantes det en flat brikke av tinn med litt fortykket kant 16,5 cm i tverrmål (fig. 107). Den er forsynt med bumerke på begge sider.[4]

Ved utgravningen av Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter på Tyskebryggen fantes en rund *tinnbrikke* med fortykket rand. Under bunnen er innskåret to bumerker[5] (fig. 108). Denne brikke er 19.5 cm i tverrmål. En lignende brikke, som nu er flenget og ødelagt ved gravningen, fantes i 1912 ved utgravningen av Kjøbmannsstuens tomt på Tyskebryggen.[6] Denne tinndisk er stemplet med en kronet rose.

Det rimeligste er vel å anta, at disse ganske enkle tinndisker er fremstillet i Bergen. Disse disker er i det 15. århundre kommet i almindelig bruk i våre byer, men om hvor lenge de har holdt sig i bruk kan intet sikkert sies.[7]

---

[1] B. 6381 a. [2] B. 6381 b. [3] B. 6251 c. Bergens Mus. Aarbok 1909 no. 14 s. 37 no. 74. [4] B. 6029 c. Bergens Mus. Aarbok 1906 no. 14 s. 12 no. 21. [5] B. 6381 c. Bergens Mus. Aarbok 1910 no. 11 s. 40 no. 61. [6] B. 6582 b. Bergens Mus. Aarbok 1912 no. 8 s. 39. [7] Se dog Axel L. Romdahl: Anteckningar til tallrikens historia (Fataburen 1909) s. 61—62.

TINNKRUS

Ved en gravning i Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter på Tyskebryggen fantes sommeren 1909 et høit smalt *tinnkrus*[1] med lokk, som efter formen vel må henføres til det 17. århundre[2] (fig. 109). Kruset er skadet av ild og er sannsynligvis kommet i jorden ved branden i 1702. Et slankere krus med trehank, som muligens er litt eldre, er funnet ved gravninger i Håkonshallen, uten at det dog foreligger nogen nærmere oplysninger.[3]

Ifølge Olrik var de mere eller mindre slanke rørformete tinnkanner (eller krus) meget almindelige i det 17. århundre og de kunde være av sterkt varierende størrelse.[4]

I Hollendergaten i Bergen er det funnet fotpartiet og lokket av en svær *tinnkanne* av denne type. Lokket har på oversiden vært utstyrt med en liten knopp omgitt av koncentriske cirkler. Dette stykke, som vel snarest er en skjenkekanne og ikke et krus, må henføres til samme gruppe og antas å skrive sig fra det 17. århundre.[5]

Det kan i denne forbindelse være av interesse å nevne, at det fra kjøbenhavnske byfund kjennes et tinnkrus av lignende form som de her omtalte. Det er av særlig interesse derved, at det bærer årstallet 1633, Christian den IV's monogram og navnet på hans datter Sophie Elisabeth. Dessuten innskriften Kopenhagen Slot. Det er altså et krus fra kongens eget bord.[6]

TINNSTØP

Da tinnstøp eller tinnbegre ikke kjennes fra byfundene, skal her bare omtales et tinnbeger, som nu finnes i Bergens Museum og som er spesielt knyttet til de tyske håndverkere.[7] Det er et høit rørformet beger med ophøiet munningsrand og under denne, to rundtløpende horisontale linjer og litt under disse en rundtløpende vulst. Foten er sterkt fremspringende og profilert. Et stykke over foten er anbragt en rundtløpende vulst smykket med tre skjolder, som er prydet med trekanter fyldt med horisontale linjer. En innskrift som er anbragt midt på begeret lyder: Anno domini 1554 da spelden de schomaker goltsme unde scin-hinners dat Rawell (I året 1554 spilte skomakerne, gullsmedene og skinderne Ravelspillet).

Oldnorsk *staup*, vårt *støp*, har ifølge Grøn vært et almindelig ord i middelalderen for små drikkekar av tre. Senere gikk det over til å betegne

---

[1] B. 6387. Bergens Mus. Aarbok 1910 no. 11 s. 45 no. 67. [2] Sl. Olrik: Gammelt Tintøj s. 68 fig. 14 med årstallet 1685 s. 71. [3] Bergens Museum. [4] Olrik: Gammelt Tinntøj 1906 s. 71. [5] Bergens Museum. [6] Peter Linde, Georg Borup og Arthur G. Hassø: Vor gamle Hovedstad s. 117—118. Om tinnkrus se forøvrig Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden 4. Udgave V, s. 203. [7] Avb. Norges Historie fremstillet for det norske Folk IV. 1, s. 310.

Fig. 107. *Fig. 108.*

Fig. 107. Tinnbrikke (borddisk) fra Tyskebryggen, Bergen.
Fig. 108. Tinnbrikke (borddisk) fra Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter, Tyskebryggen, Bergen.

et beger.[1] I denne betydning treffer vi ordet i diplomene, hvor tinnstøp aldri omtales, men sølvstøp desto oftere. Første gang ordet forekommer er i Bjarne Erlingssons testamente av 25. januar 1308 (eller 9) utstedt i Bergen, hvor han gir fru Gyrrede sin broderkone »min guldbelte som hin store Edwardh, kongen av England gav mig«, »og min uforgylt støb«.[2]

I Bjarne Audunsøns testamente av 1320 skjenker han dronning Eufemia »eth credensze støp med eth lag forguld, som fader henne gaf mig«.[3]

KOVSKJE AV TINN

Ved gravningene for Statsbanenes Maskinverksted i Oslo fantes det en smukt formet liten skål av tinn (fig. 110). Den er utstyrt med fot, er 6,3 cm høi og 9 cm i tverrmål oventil. Under randen er det på den ene siden tilloddet en ring og på den annen et kort håndtak, hvori det er innstemplet en minuskel og to støpemerker.[4]

Slike små øreskåler kjennes i sølv fra Danmark fra 17. århundre og bruktes ofte til brennevin.[5] Nærmest vårt eksemplar fra Oslo står en kovskje av sølv i Nationalmuseet i Kjøbenhavn, prydet med arabesker på sidene. Den bærer et stempel, som sannsynligvis betegner den kjøbenhavnske gullsmed Albert Pouelsen 1641—51[6]. Til sammenligning kan nevnes en annen dansk kovskje, som tilhører et sølvfund fra S. Kollermorten mose,

[1] Grøn: l. c. s. 199. [2] D. N. XV no. 1. [3] D. N. XII no. 2. Se også andre steder i samme testamente. [4] C. 16829 Avb. Edv. Bull: Kristianias Historie I s. 523. [5] Jørgen Olrik: Drikkehorn og Sølvtøi s. 53. [6] Olrik: Drikkehorn og Sølvtøi s. 68 fig. 28.

Norvang herred i Vejle amt og som bærer årstallet 1657 — nedlagt under svenskekrigene 1658—60[1]. En lignende ørekovskje av sølv med årstallet 1654 er funnet under den gamle Sparekassegård i Vejle.[2] Blandt Peder Oxes efterladenskaper omtales en kovskje av *tinn*[3], og en sådan er funnet på Stortorget 206 i Lund. Den har likesom Osloeksemplaret det ene øre formet som en ring.[4] Fra Island kjennes lignende kovskjeer av tre.[5] Efter formen skulde det være sannsynlig, at vår kovskje fra Oslo bør henføres til det 17. århundre. Imidlertid er den på håndtaket utstyrt med minuskel, og selv om man forutsetter at kannestøperen kan ha hatt et gammelt stempel, bør vi ikke sette vårt eksemplar så sent som de danske kovskjeer. Snarest er det fra slutten av 16. eller begynnelsen av 17. århundre.

TINNSKÅLER

Det kjennes bare to sådanne, begge er funnet ved utgravningen av Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter på Tyskebryggen sommeren 1909. Den ene er rund med bred, flat rand.[6] Selve skålen er jevnt hvelvet, bare litt opdrevet midt i bunnen for å kunne stå, 16,5 cm i tverrmål. På rannens underside er innrisset et bumerke (fig. 111). Denne skål er av Shetelig henført til 17. århundres begynnelse. Den annen skål er 9,5 cm i tverrmål, tykk og støpt og ikke avpusset efter støpningen.[7]

TINNBEGER

Ved utgravningen av Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter på Tyskebryggen fantes det i 1909 et litet beger av tinn 4,2 cm høit og 4,5 cm i tverrmål over munningsranden[8] (fig. 112).

Inni bunnen er støpt i relieff et spaltet våbenskjold med 1/2 ørn og tre skråbjelker, byen Nürnbergs våben, og derover tallet 39.

Ifølge Olrik skulde almindelig tinn (med inntil 10 % iblandet bly) i Nürnberg efter bestemmelsene av 1576 stemples med byens våben (en halv ørn og to tverrbjelker) og kannestøperens forbokstaver. Vi kan derfor gå ut fra at vårt beger fra Tyskebryggen er et importstykke fra Nürnberg.[9] Shetelig antar at dette beger er fra det 16. århundre.

---

[1] Olrik. Drikkehorn og Sølvtøi s. 126 fig. 19. Sl. Jackson: An Illustrated History of English Plate Vol. I s. 228 med Londons hallmarks 1651—52. [2] Olrik: l. c. s. 122. [3] C. Nyrop: Danmarks Glasindustri indtil 1750 s. 460—61. [4] Kulturhistoriska Museet, Lund. [5] Se Mathias Þordarson: Islandsk Folkekunst (Nordisk Kultur, Kunst XXVII) s. 449 fig. 8. [6] B. 6381 d. Bergens Mus. Aarbok 1910 no. 11. s. 40 no. 61. [7] B. 6381 e. [8] B. 6386 b. Bergens Mus. Aarbok 1910 no. 11 s. 44 no. 66. [9] For fullstendighets skyld nevnes her en liten tønneformet flaske av tinn fra Tyskebryggen (B. 6386 Bergens Mus. Aarbok 1910 no. 11 s. 44 no. 66) og en miniaturmugge av bly fra 1600-årene funnet på Tyskebryggen (B. 6248 e. Bergens Mus. Aarbok 1909 no. 14 s. 36).

Fig. 110.

Fig. 109.

Fig. 111.

Fig. 112.

Fig. 109. Tinnkrus fra Revelsgården, Solegårdens og Vinkjellerens tomter, Tyskebryggen, Bergen. Fig. 110. Skål (Kovskje) fra Statsbanernes Maskinverksted, Oslo. Fig. 111. Tinnskål fra Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter, Tyskebryggen, Bergen. Fig. 112. Tinnbeger fra Revelsgården, Solegården og Vinkjellerens tomter, Tyskebryggen, Bergen.

Med hensyn til tinnutstyrets almindelige kulturhistoriske stilling henvises til Olriks[1] og Wallems[2] oftere citerte avhandlinger og til Johan Bøghs arbeide om Bergenske kandestøpere[3] og endelig til Karl Berlings udmerkete oversikt i Altes Zinn.[4]

BORDTØI AV TRE

Bordutstyr av tre, som jo i vikingetiden var det almindelige, og som på landsbygden har holdt sig helt til våre dager, var meget almindelig i bondens og borgerens hus gjennem hele middelalderen og under renessansen. Men da treet ikke holder sig videre godt i jorden under almindelige forhold og lett blev et offer for bybrander, er det ikke stort som er bevart i våre *byfund*. Hertil kommer at *bordutstyr av tre* på grunn av sin ringe verdi omtales langt sjeldnere i inventarer og testamenter enn sølvsaker og tinntøi.

Ved Jernbanens gravninger i Gamlebyen i Oslo fantes det i 1878 et rundt trebeger av form som en lav alterkalk. Begeret har slått sig så det nu er sterkt ovalt. Dets høide er 5,8 cm[5]. Efter formen skulde det synes rimelig å henføre dette beger til middelalderen.

Fra Ladegården i Oslo foreligger det også en dreiet krukke av tre, som er videst på midten, og som smalner av mot bunn og munning. Høiden er 10,2 cm. Dette stykkes alder kan dog ikke bestemmes[6].

Fra Kongens gate i Trondheim foreligger rester av en større rund tretallerken, et stykke av et fat og et lokk til en drikkekanne av tre[7]. Også fra Stenvikholm kjennes det rester av bordtøi av tre, deriblandt stykker av treskåler, trefat og trekanner og endelig et dreiet trefat. Alt dette skriver sig dog fra det 16. århundre[8].

I et diplom fra Nidaros av 27. nov. 1307 omtales en »masurbolla buin«[9] og i Jon Martinsson på Sudreims testamente av 14. juli 1400 nevnes en trebolle »som Iæmte bolle heeder«[10].

I Aslak Bolts løsørefortegnelse av 22. februar 1429 nevnes 12 store røde fat, 5 farvete store fat, »item ij korghar fulle med rødh fath uttan hvidt fat«[11]. Da biskopen selv hadde tinntøiet med sig, er tretøiet antagelig til bruk for svendene. I 1484 var det i Castelle Kloster i Kongehelle, iiij rødfath[12] og i 1477 opbevartes det på Akershus »xxiiij knapefaat x herrefaat og xxx talercker«[13]. Året efter var det på Akershus en rød trekanne[14].

---

[1] Olrik: Gammelt Tinntøj s. 75, s. 57, s. 55 og Borgerlige Hjem i Helsingør s. 53 og 61. [2] Wallem: l. c. s. 9—10, s. 15, s. 17, s. 19. D. N. IX 717 V. 586. [3] Johan Bøgh: l. c. s. 52, s. 54. [4] Karl Berling: l. c. s. 45, s. 41—42, s. 53, s. 89—90 l. c. s. 74—84. Troels-Lund: l. c. s. V s. 184—185. Massé: Pewter Plate s. 66. [5] C. 17891. Ikke publisert. [6] C. 23781. Ikke publisert. [7] T. 5842. Ab. 1899 s. 157. [8] Wallem: Steinvikholm s. 76 og avbildning s. 75. [9] D. N. II 89. [10] D. N. XVI 42. [11] D. N. V 586. [12] D. N. XIV 154. [13] D. N. II 939. [14] D. N. II 940—1488.